

TÓTH CSABA

Cigány bűnelkövetők vagy „cigánybűnözés”?

A cigánybűnözés a magyar kriminalisztikában évtizedek óta szakmai fogalomként használt szóösszetételként létezett. A rendszerváltozás előtt e kifejezést leggyakrabban a rendőrség alkalmazta. A szófordulatot a média és a közvélemény egyaránt ismerte, de ekkor még senki nem tulajdonított e szóösszetételnek más bűnügyi szakkifejezésnél nagyobb jelentőséget. Az államszocializmusban tehát e szóösszetételnek nem volt negatív etnikai és rasszista megkülönböztető tartalma. A cigányság és a bűnözés szókapcsolat viszont napjainkra a közbeszédben napi szinten megjelenő és a bűnüldözés szakmaiságát már gyakran nélkülöző, negatív többlettartalommal bíró fogalomná vált.

A Magyarországon több száz éve jelen lévő cigányságot illetően számos rendelkezés született. Meg kell jegyezni, hogy ez más hazai kisebbségek kapcsán sem volt másképpen. Nyilvánvalóan az országban mindenkor megtalálható népcsoportok integrálódását, asszimilációját elősegíteni kívánó előírások a kisebbségek különböző érték- és szokásjogokban megnyilvánuló tulajdonságai miatt eltérő jellegűek voltak. A többség és a hatalom soha nem preferálta például a cigányság vándorló életmódját, ezért igyekezett mindent megtenni mihamarabbi letelepítésükért. Ennek érdekében a legtöbbet az államszocializmus korszakában tették a hatóságok. E rendszabályok egyaránt vonatkoztak romára és nem romára, de kétségkívül azok elsődleges célja a cigányság nagy részére jellemző életvitel megszüntetése, a többségi társadalomba való fel-/beemelés volt.

Megítélésem szerint viszont e rendelkezések kevésbé tekinthetők negatíván diszkriminatívnak. Ellenkezőleg: a társadalompolitikai cél ezen időszakban a romák lehető leggyorsabb integrálása volt, akár pozitív megkülönböztetés árán, a többségi társadalom „kárára”. Véleményemet arra alapozom, hogy e faji eredet vizsgálatát mellőző rendszabályozások egy egész társadalmi réteget¹ sarkalltak egy olyan szocializációs lépcső megtételére, amely a

¹ A szociológusok között sokáig vita tárgya volt, hogy a cigányságot rétegek, etnikumnak, vagy nemzetiségnek nevezzék. Végül az az elhatározás született, hogy a romák nem tekinthetők önálló nemzetiségnek, ezért e népcsoportot érintően az etnikum elnevezés vált hivatalossá. Az után minden tudományos és sajtótermék ezt a kifejezést használta és ma is ezt használjuk, ez az elfogadott (tudományos) álláspont.

népek közötti együttélés normalizálását volt hivatott elősegíteni. Származástól függetlenül valamennyi népcsoportnak be kell látnia, hogy egyes jellemző tulajdonságok, népi hagyományok a folyamatosan modernizálódó világba csak aktualizálva vagy egyáltalán nem örökíthetők át.

A harmincas évek cigánypolitikája

Az elmúlt század történelmi viharai már eltérő módon viszonyultak a kisebbségekhez. A feudális, félf feudális rendszerekben a cigányság a társadalom peremén tengődő páriánép volt. A többségük a társadalom megítélése szerint a nincstelen földműveseknél, napszámosoknál, zsellérekénél, cselédekénél, kubi-kosoknál, városi proletároknál (nincstelen munkás) is alábbvalónak számított. Jól ismerjük a Horthy-korszak, a fehérterrortól 1945-ig a zsidósággal kapcsolatos közbeszédet és írott dokumentumokat. Nos, a cigányok helyzete talán még ennél is rosszabb (megalázóbb és kitaszítottabb) volt, de értük senki nem emelt szót, mivel egyáltalán nem volt érdekérvényesítő képességük.

Magyarországon a cigányságot nyíltan származás alapján megkülönböztető, csendöröknek szánt oktatókönyv 1930 körül jelent meg. Az *Oktató füzet őrsparancsnokoknak* című kötet egy egész fejezetet szánt a belügyi szakemberek romákról alkotott képének kialakítására. A két világháború között felerősödő szélsőjobboldali ideológiák Magyarországon is igyekeztek a cigányság ellen is hangolni a közvéleményt. A magyar „úri” (uralkodó) osztályban már korábban is jelen volt nézetek ekkorra már leszivárogtak a kiszolgáltatott jobbágyhoz, a szabad paraszthoz és a városi munkásosztályhoz, így a politika és a rendészeti munka szintjén is megtalálhatók voltak az etnikai alapú megkülönböztetések. A szélsőjobboldali ideológiák által negatívan megkülönböztetett népcsoportok hazai megítélését jól mutatja az a tény, hogy a magyar Országgyűlésben a németországiaknál még előbb hoztak a zsidókat megkülönböztető rendelkezéseket. Később náci, német ideológiai hatásra ez a jelenség Magyarországon is csak tovább erősödött. A társadalom periferiáján élő cigányok vonatkozásában ebből az időszakból nincsenek elmélyült, tudományosan megalapozott ismereteink, legjobb tudomásom szerint azt nem kutatta és ma sem kutatja senki.

Az *Oktatókönyv*ben foglaltakat nem tartom idézendő irodalomnak, összegezve a benne foglaltakat: a cigányok minden jóhiszeműséggel visszaélő alantas bűnözők, betegségeket jól tűrő primitív lények, akiknek jó tulajdonságuk egyáltalán nincsen. Az írás alapján a romák csak gondot és fenyegetést

jelentenek a többségi társadalomhoz tartozókra. Sőt, felesleges bármiféle erőfeszítést is tenni a cigányság érdekében, mert azok akár az előnyben részesítésért is hálátlanok maradnak, és még jóakarójuknak is könnyedén kárt okoznak. Az 1940-es évek államilag szervezett és irányított népirtásai megmutatták, hogy ez a gondolkodásmód hová vezethet. E megrendítő események mögött meghúzódó ideológiák és az efféle áltudományos, a Horthy-korszakban hivatalos és uralkodó, „jogilag is korrekt” álláspontú írások a mai napig gátolják az egyes magyarországi kisebbségek és a többség békés együttélésének lehetőségét.

Az államszocialista időszak és a „cigánybűnözés”

Hazánkban a második világháború utáni államszocialista évtizedekben nyilvántartották a bűnelkövetők származását. A cigánybűnözés fogalma a *Belügyi Szemle* cigánykérdéssel foglalkozó, 1963-ban kiadott összeállításában nyoman került be a kriminalisztikával foglalkozók szókészletébe.²

A tanulmányok szerzői nem állították be az egész cigányságot problémás bűnözőként, mégis az államszocialista korszak egészére jellemző volt a „cigánybűnözők” nyilvántartása. Tisztázni kell viszont azt a gyakori tévhitet, hogy központilag nem kizárólag csak a cigány bűnözők, hanem minden olyan személy nyilván volt tartva, aki bűncselekményt követett el. A nyilvántartási feltételek pedig törvényileg megengedték, sőt a rendőrségnek kötelessége is volt, hogy a nyilvántartások egyebek között a bűncselekményi kategóriákat (például zsebtolvajlás), az elkövetések helyét vagy a visszaesőket ugyanolyan körülményként, lekérhető statisztikai adatként tartalmazzák, mint azt, hogy az elkövető cigány származású vagy nem.

A rendőrség tehát nem úgy viszonyult a cigánysághoz, mint a társadalom egészének egy csoportjához (etnikum), hanem a rendészeti szervek a bűncselekményt elkövető személyekkel foglalkoztak, akik között voltak cigányok (romák) is. A bűnügyi felderítési munkát megkönnyítette, hogy a jól látható és mindenki által felismerhető rasszjegyek alapján a sértett ki tudta zární a nem roma (fehér bőrű) személyeket, így egyes esetekben már csak a roma zsebtolvajokat kellett ellenőrizni. A kifejezés tehát ekkor már nem az egyes

² A kriminalisztika a bűncselekmények felderítésének és nyomozásának a tudománya, főbb részei: a krimináltechnika, a krimináltaktika és a kriminálmotodika. A cigánybűnözőkkel és az általuk elkövetett deliktumokkal foglalkozó módszertani ajánlások a kriminálmotodika körébe tartoznak.

bűnözők származását, hanem egy többségében azonosságot mutató társadalmi és szubkulturális rétegre jellemző elkövetői magatartásokat helyezte görcső alá. A rendvédelmi cél pedig az volt, hogy az ezekből az adatokból levont következtetések alapján a bűnüldöző szervek felderítési munkája eredményesebben zárulhasson.

A bűnelkövetésre jellemző sajtoságok alapján egyébként ma is megfigyelhető az úgynevezett „vonalak” (objektumok) kialakítása. A vonalas elv nem egy spekulatív módon előre kitalált, hanem a rendőri gyakorlat „evolúciós” útja által alakított, kiforrott szervezési modell, amelynek célja az azonos kriminalisztikai jellemzőkkel bíró bűncselekmények egyazon személyek (csoportok) által történő bűnügyi jellegű feldolgozása. A teljesség igénye nélkül a gépjármű, a rablás, a betörés, vagy a kiskorú bűnelkövetői vonalak mellett a rendszerváltozás előtt még léteztek az úgynevezett cigány(bűnözési) vonalak is. *Tonhauser László* rendőr alezredes, egykori cigányvonal-vezető³ bűnügyi szempontból a következőképpen vall a cigányságról: „...*egy olyan etnikumról van szó, amely mind módszerbélileg, mind taktikailag specializálódott bizonyos bűncselekményekre*”⁴.

Nem volt itt szó fajgyűlöletről vagy rasszizmusról. Hangsúlyozom: a kijelentés nem a cigányság egészére, hanem azokra a bűncselekményeket elkövető roma személyekre vonatkozott, akik bizonyos jogsértéseket az átlagos bűnelkövetői arányhoz képest többször valószínűsítettak meg.

A bűnüldöző szervek pedig ekkor is a jellegzetes elkövetői magatartások szerint szakosodtak, csak ebben az esetben a szakírányt befolyásoló tényező maga az etnikummal kapcsolatos speciális ismeret volt. Az eredményes felderítést így nagyban elősegítette, hogy például a roma bűnelkövetőkre ekkor jellemző gagyizás (réz ékszeres aranyként történő értékesítése)⁵ vagy a trükkös lopások módszereit, elkövetési körülményeit a rendőrhatalóság jól ismerte.

³ A rendőrök egymás közti beszédében voltak és most is léteznek leegyszerűsítő megfogalmazások. A rendszerváltozás előtt ezek közé tartozott például a „cigány vonalas” kifejezés is. Ma ezt olvasva mindenki azt hiheti vagy akár ürügyként is használja, hogy az államszocialista rendőrhatalóság az egész cigányságot ellenőrizte, holott ez nem így történt. A hivatalos iratokon viszont a kérdéses szóösszetétel cigány(bűnözési) vonalként tüntették fel.

⁴ Tonhauser László: Nem kérek bocsánatot. Totem Kiadó, Budapest, 1999, 84. o.

⁵ Az ékszereszek vagy zálogházi dolgozók is csináltak ilyet, csak ők az azonos formájú és mintájú réz alapanyagú ékszeret előtte befuttatták, galvanizálták arannyal. A roma bűnelkövetők ezt nem „cifrázták”, hanem a rezet egyszerűen Sidollal kifényesítették.

A roma bűnelkövetők ábrázolása a rendszerváltozás előtt

Míg a politika hivatalos állásfoglalása (az MSZMP 1961. június 20-i határozata) szerint Magyarországon cigánykérdés nem is létezett, a rendészeti szakszaragon ekkor megtalálható cigánybűnözés fogalmához a rasszjegyeik alapján a többségi társadalomtól eltérő kinézésű (sötétebb bőrszínű és egyéb látható rasszjegyű) bűnelkövetőket és azok egyedi módszereit kapcsolták. A rendészeti forrásokban ekkor került előtérbe például a családirag szervezett csoportos elkövetési mód (a csoportos elkövetési mód korábról ismert volt) vizsgálata is. A rendőr hatóságok dossziékba (nyilvántartásba) gyűjtötték a bűncselekményt elkövető cigány személyek szüleit, gyerekeit, testvéreit és unokatestvéreit is. Ezzel természetesen a szereplők térbeli mozgása is jól nyomon követhető volt. A kor ábrázolása szerint a cigány bűnelkövetők többsége gyakran indokolatlanul brutális, egymást is főleg gúny- vagy becenevekről ismerő „notórius visszaeső”, amikor is az egyáltalán nem vagy csak korlátozottan büntethető családtagok tartják a hátukat a bűncselekmények elkövetéséért, és a többségük szociális okokból is enyhébb büntetést vár el a bíróságtól. Társadalmi háttérükről általánosságban pedig azt tudhatjuk meg, hogy e korszakban is főképpen a szegényes életkörülmények között élő, iskolázatlan és többgyermekes családokból kerültek ki az esetenként többgenerációs bűnözői csoportok.

A Kádár-rendszer időszakában a lakosságot illető teljes körű foglalkoztatás eredményességét jól mutatja, hogy a romák többségének is volt munkaviszonya. Szintén az államszocialista rendszer sikere volt, hogy a vándorló cigány családok letelepedtek és általános iskolai képzésben részesültek. A teljes kép megismeréséhez viszont hozzá tartozik, hogy az állandó keresettel bíró cigányok főképpen segédmunkásként dolgoztak, mivel az addig elért integrációs folyamatban arra volt lehetőség. A korabeli politika integrációs tevékenységét a teljes körű foglalkoztatottsági ráta miatt sokan sikermek könyvelik el. Arról viszont mind kevesebb szó esik, hogy a szereplők életkörülményei már akkor is messze elmaradtak az elvárttól. Megítélésem szerint viszont a cigányság életkörülményei a korábbi állapotukhoz képest az államszocializmus időszakában többségében pozitív változást mutattak. A cigánybűnözés fogalmának (hasnólóan az egyéb kriminalisztikai szakkifejezésekhez) használatával pedig létező tényeket, folyamatokat lehetett úgy ábrázolni, névvel illetni, hogy azokon mindenki ugyanazt érte. Az információbázis adta ellenőrzési lehetőségek viszont kétségtelül az államhatalom egyéb politikai érdekeit is szolgálták.

Kitekintés a romákkal kapcsolatos egykori külföldi felmérésekre

Tekintsük át, hogy a hetvenes–nyolcvanas évek Európájában és Magyarországon a kriminálisztika szemszögéből vizsgálva milyen kép alakult ki a cigányságról! *Dr. Szendrei János* rendőr őrnagy, az ORFK Bűnmegelőzési Osztályának egykori roma összekötő tisztje doktori disszertációjában gyűjtötte össze az egyes külföldi felméréseket:

- 1970-ben Franciaországban, Berry vidékén folytattak kutatást, amely 275 család kriminalitását vizsgálta. Eredménye szerint a romák által elkövetett bűncselekmények többségében a kisebb súlyú, vagyon elleni deliktumok (lopások).
- Finnországban 1977-ben a cigányoknál előforduló vérbosszú jelenséget vizsgálták. A roma csoportok a finnek szerint más népeknél csak jóval később voltak hajlandók feladni a vérbosszú intézményét és átadni az ítékezés jogát az állami szerveknek.
- 1977 és 1979 között pedig a csehszlovák ügyészség végzett átfogó vizsgálatot a fiatalkorú cigány származású bűnelkövetőkkel kapcsolatban. E felmérés alapján a roma származású bűnelkövetők aránya a többségi társadalom tagjaihoz képest háromszor-négyszer magasabb volt, a fiatalok között pedig ez a mutató már tízszerese volt a hasonló korú, de nem roma bűnelkövetőkének. A csehszlovák ügyészség adatai alapján a roma etnikumhoz tartozók által leggyakrabban elkövetett deliktumok a lopás, a testi sértés, a megrontás és a rablás.

A hazai pártállam romabűnözést illető vizsgálatai

Magyarországon 1974-től 1988-ig rendszeresen és pontosan vezetett nyilvántartás készült a bűncselekményt elkövető és cigánynak vélt személyekről. Az ismertté vált bűnelkövetők etnikai hovatartozását a statisztika primer elemzése alapján vizsgáló személyek osztották a még 1945 előtt kialakult alapvéleményt: a cigányok rendkívül magas bűnözői mutatói folyamatosan emelkednek. Számszerűsítve: a cigány bűnözők aránya mintegy kétszerese a nem cigány elkövetőkének. A korabeli regionális kutatások adatai alapján a romák terhére róható bűnözés az elmaradottabb országrészekben volt a legmagasabb.

Az elemzőknek viszont feltűnt az is, hogy a „...*cigány lakosság regionális száma/aránya, valamint a bűnözésben való részvétele között nem mutat*

kozik szignifikáns összefüggés... ”⁶ Ez nem kevesebbet jelent, mint hogy nem az egész roma közösség bűnözik, hanem a cigányságon belül „hivatásos” bűnelkövetői csoportok működnek. Az összes ismertté vált és romának tekintett elkövető nemek, korcsoportok és cselekménycsoportok szerinti összegzésben történő vizsgálata is azt a következtetést erősítette, hogy a cigány bűnelkövetők nagy része egy kimondottan bűnözői életmódot folytató szubkultúrából került ki. A vizsgálatok arra is rámutattak, hogy a cigányság bűnözése elsősorban a rendezetlen szociális helyzetükből és az életvitelükből fakadó normakonfliktusokból ered. Elfogadottá vált az a nem elhanyagolható körülmény is, hogy a roma közösségekben mért bűnözési mutatók mennyiségben alig térnek el a velük azonos társadalmi szinten élő nem cigány rétegektől.

De számszakilag mennyire tekinthetők megalapozottnak a cigány bűnelkövetők tömegéről szóló statisztikák? Sok esetben a roma etnikumhoz olyan részletkörülmények kapcsán is csatoltak bűnelkövetéseket, miszerint az elkövetők rendezetlen életkörülmények között élnek, szoros családi kapcsolatot ápolnak, és lóvásárlási céllal férkőztek a sértett bizalmába.⁷ Ezért nem lehetünk bizonyosak abban, hogy a rendszerváltozás előtt készült felmérések adataiban létszámukhoz képest felülreprezentált és egyre csak emelkedő roma bűnelkövetői szám mennyire fedte a valóságot. Az viszont bizonyos, hogy a roma etnikum és a bűnözés jelensége közötti kapcsolat vizsgálata akkor vált igazán károsná, amikor az túllépett a szakmaiság keretein, és mindinkább a cigányság egészének megbélyegzéseként a politika eszközüvé vált.

A cigány bűnözők magyarországi megítélésének változása a kilencvenes években

A rendszerváltozás után az európai gondolkodást tükröző jogharmonizációs folyamatok során a cigánybűnözés szóösszetétel kikerült a kriminálisztika fogalomtárából, ezzel megszűnni látszott a bűnözésre vetített származási megkülönböztetés. A személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok

⁶ Póczik Szilveszter: Cigányok és idegenek. Társadalmi és kriminológiai tanulmányok. Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 1999

⁷ Tóth Eszter Zsófia: Cigánybűnözés? – egy korjelző forrás az 1970-es évekből. Rendőrségi jelentés egy bűnözői csoportról. Archivnet.hu, 2012/6.

nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény az etnikai⁸ hovatartozást fokozottan védett, különleges adatnak nyilvánította. A törvény értelmében a származása szerinti hovatartozásról szóló adatokat az érintettek írásbeli hozzájárulása nélkül nem lehet nyilvántartani vagy közzétenni. Az 1992-ben korszerű, európai szinten is színvonalas törvény az új technológiák elterjedésével elavulttá vált, ezért 2012 januárja óta az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény szabályozza e tárgykört. A jogszabályi változás viszont a származásra vonatkozó adatok besorolását nem érintette, így azokat továbbra is az 1992-es törvényben foglaltak szerint kell értelmezni és kezelni. Az államszocializmus időszakában az egypárti politikai életben a nemzetiségek ügye, így a cigányság kérdése erősen kontroláltan és zárt körökben lehetett vitatéma.

Az államhatalom megkérdésük nélkül törekedett a romák asszimilálására, így a kriminalisztikai adatkezelések kapcsán fel sem merülhetett egy esetleges önkéntes közreműködésről szóló szándéknyilatkozat beszerzése. A demokratizálódó államberendezkedés viszont megértette a cigány kisebbség azon aggályát, hogy a cigánybűnözés fogalma túlságosan is kihangsúlyozza az etnikai tartalmakat, az valóban lealacsonyító, megalázó a cigányság egésze számára. Magyarországon ezért a kilencvenes évek eleje óta nem lehet külön számba venni a cigány származású bűnelkövetőket.

A rendszerváltozás utáni évtizedek változásai

A származás alapján történő statisztikai nyilvántartás a rendőri munkában tehát megszűnt, és a rendészeti munkából is kivették a diszkriminatívnak minősített szófordulat. Nem így a közéletben! Megítélésem szerint a „zámolyi romák” ügye volt az a történet a magyar társadalomban, amely egy etnikai szembenálláshoz vezető és a mai napig tartó negatív folyamatot indított el. Emlékezzünk vissza 1999 augusztusára, amikor ideiglenesen elszállásolt, több zámolyi cigány család lakhelyéül szolgáló faházaknál jelent meg három csákvári fiatalember, közülük az egyik a romákkal kialakult verekedésben életét vesztette. A faházakat ez után ismeretlenek felgyújtották, az Országos Cigány Önkormányzat által fenntartott budapesti házba elköltöztetett családokat két férfi támadta meg, a Csórra továbbköltöztetett romák házára horogkeresz-

⁸ Magyarországon az etnikai szó mindig egyben cigány (roma) származású személyt jelent, mivel hazánkban nincsen más olyan népcsoport, amelyet etnikumként tartanánk nyilván.

ter festettek, betörték a ház ablakait. Közben *Csete Dezső*, Csór polgármestere annak a meggyőződésének adott hangot, hogy a zámolyiak miatt szaporodtak meg a lopások, betörések a faluban.

A zámolyiak 2000 nyarán Strasbourgba utaztak, ahol menekültstátust kértek a francia államtól, és beadvánnyal fordultak az Emberi Jogi Bizósághoz. Az ügy hatására a roma migrációval (leginkább a zámolyiak ügyével) kapcsolatos sajtóanyagok száma a korábbiak többszörösére nőtt. A romák úgy vélték, a fajüldözés elől menekültek, egyes jogvédők pedig folyamatosan támogatták is a romák kivándorlási akcióit. A megnövekedett sajtóérdeklődést az ügy precedensértékén túl az is indokolta, hogy az ekkor még az európai uniós integráció hajrájában lévő Magyarország nemzetközi megítélésében már akkor is fontos szerepe volt az emberi jogok garantálásának. A kormány és a többségi társadalom azon az állásponton volt, hogy a romák felemelkedéséhez az út a tanuláson és a munkán keresztül vezet, erre Magyarországon származástól és szociális helyzetétől függetlenül mindenkinek lehetősége van. A társadalom belüli törés, a roma–nem roma konfliktus középpontjában ekkor viszont még nem a cigányok bűnözése, hanem az ország külföldi lejáratása állt.

A 2000-es évek első feléig tehát a politika és a média is igyekezett elkerülni bármilyen ügy kapcsán a származás hangsúlyozását, mígnem 2005-ben a cigánybűnözés kifejezés végül újra bekerült a köztudatba. Ebben az évben ugyanis *Polgár Tamás*, a Tomcat néven elhíresült blogger, botrányhős egy Oláh Action nevű cigányirtó számítógépes játékot tett az interneten elérhetővé. „*Míg egyesek rasszizmusról és fajüldözésről papolnak, szó sem esik arról, hány magyar embert késelnek meg és rabolnak ki a babusgatott etnikum bűnöző tagjai (azaz a »tetves cigányok«)*” – olvashattuk Polgár blogján a szimulációs számítógépes program és a romák kapcsán.⁹

Még ugyanebben az évben történt a Mortimer-ügynek nevezett eset, amely szintén alaposan fölkaparta a kedélyeket. Az emberölési kísérlet miatt induló eljárásban maga az áldozat vélelmezte, hogy a származása miatt támadták meg. A bűncselekmény elkövetésének vélelmezett etnikai indítéka sokáig fönntartotta a közönség és a nagypolitika érdeklődését. A fokozódó közfigyelmet jól reprezentálja, hogy a parlamentben napirend előtti felszólalásában még maga *Gyurcsány Ferenc*, akkori miniszterelnök is a roma fiú elleni, fajgyűlöletből eredő támadásról beszélt. A rendőrség végül elfogta a bűncselekmény elkövetőjét, aki viszont cigánynak vallotta magát. A közbeszédben ezzel a rasszista szál lassan elsikkadt, átadva a helyet más, nem ke-

⁹ Kiss Ádám: Tomcat kontra cigányok és Népszabadság. Hirszerző.hu, 2005. november 14.

vésbé figyelemre méltó jelenségnek: a médiában napi szinten mutogatott roma bűnelkövető képeinek.¹⁰

Romákról szóló külföldi tudósítások és vélemények

A médiában viszont nem csupán a hazai esetekről tájékozódhatunk, a sajtóban időről időre megjelennek a külföldi államok cigánypolitikájáról szóló tudósítások. Láthatjuk: a romák iránti egyre növekvő társadalmi ellenállás nem magyarországi specifikum. Gondoljunk csak a Franciaországba, Kanadába vagy Olaszországba érkező cigányság elleni fellépésekre. A francia állam költségén 2012 októberében Lille-ből közel kétszáz romániai cigány utazott vissza repülőgéppel Temesvárra, a romák társadalmi integrációjával foglalkozó civilszervezetek által rendre bírált, francia kezdeményezésű „önkéntes hazatérés” program keretében. „*Franciaország nem fogadhatja be az egész világ és Európa nyomorúságát*” – mondta az eset kapcsán *Manuel Valls*, francia belügyminiszter, és jelezte: az év végéig hétezer romát készülnék visszavinni Romániába és Bulgáriába.¹¹

A kanadai kormány folyamatosan figyelemmel kíséri a migrációs hullám alakulását, és aggódik a vízumkényszer 2008-as eltörlése óta Magyarországról érkező, többnyire roma származású személyek által benyújtott menekültkérelmek növekvő száma miatt. 2009-ben Kanada Csehországgal szemben vezetett be vízumkényszert az onnan menekülő romák miatt, ez akkor a két ország közötti diplomáciai botrányhoz vezetett. Az esetek kapcsán vitriolos hangú vélemények hangzottak el a kanadai hatóságok részéről. „*Undorító, kábító és sokkoló. Kanadában a közvéleménynek tudnia kell, hogy magyarországi romák az ország bőkezű jóléti támogatási rendszerét kijátszva élhettek a városban*” – nyilatkozta az egyik büntetőügyben eljáró ügyész, aki leszögezte, szeretne üzenni Magyarországnak: „*Nem kérünk a bűnözőitekből!*”¹²

A roma migránsokkal kapcsolatos eljárások elhúzódása és a velük szemben alkalmazott bánásmód Olaszországban is régóta meglévő gond. A főként romániai roma bevándorlókat az olasz lakosság is elutasítón fogadta, az olasz politikai közbeszédben és a médiában is általános cigányellenesség tapasztalható. A főként a települések szélén, sátrakban, illegális táborokban élő romák iránti ellenszenv oka, hogy az olaszok őket teszik felelőssé a közbiztonság

¹⁰ Mortimer-ügy: nyomukban csak a gyűlölet maradt. *Nol.hu*, 2007

¹¹ „Önkéntes” kitoloncolás. *Nol.hu*, 2012. szeptember 14.

¹² Kanada üzent: „Nem kérünk a magyar bűnözőkből!” *Romnet.hu*, 2012. január 23.

romlásáért. A társadalmi szembenállás 2008-ban már addig fajult, hogy egy Nápoly közeli cigánytábor lakóit a rendőrségnek kellett kimenekítenie, miután több száz, botokkal felfegyverkezett fiatal kövekkal, Molotov-koktélokkal dobálta meg, és több rombarakkot fel is gyújtott.

Az olasz kormány is korábban nem tapasztalható szigorral kívánt a romák ellen fellépni, így minden roma bevándorlótól ujjlenyomatot és fényképet is tartalmazó nyilvántartás vezetését tervezte. Az intézkedés az olaszok szerint kizárólag bűnmegelőzési célokat szolgál, mivel Olaszországban a bűncselekmények nagy részét roma származásúak követik el.¹³ Az olasz rendőrség által 2007-ben végzett felmérés alapján ugyanis a lopások, az erőszakos nemi közösülés és az emberölés elkövetői közül hetvenöt százalék (többségében roma származású) romániai migráns. A romákról Magyarországra visszajutó európai és kanadai hírek pedig a cigányság iránti ellenérzéseket csak tovább erősítik, a véleményeket pedig már meggyőződéssé formálják.

A cigányok (romák) esetében a külföldre távozás azért lehetséges út a „jobb jövő” felé, mert az itthon „megszokott” mély nyomorhoz képest például a Kanadában meglévő jóléti juttatások, alacsony rezsijű bérlakások, a gyerekek után járó támogatások, a munkanélküli-segély és a Magyarországon nem is ismert egyéb támogatások összességében lehetővé tesznek egy könnyebb életet. Mindamellett az említett országokban sok olyan piszkos és lenézett munkalehetőség van, amelyet a helyiek már kevésbé végeznek el. Ezért aki a migránsok közül akar, az dolgozhat, és ezzel elkezdhet felkapaszkodni, vagyis a hazai tapasztalatokkal ellentétben ott legalább nincsenek napi megélhetési gondjai. A rendszerváltozás előtt a személyszállító autókön szinte nem is lehetett látni „magyart”, csak cigányokat. Legtöbbször csak a gépkocsivezető volt „fehér ember”. Ma már itthon nem is lehet látni cigány származású személyt ilyen munkakörökben. Lehet erről elitélően nyilatkozni, de akinek sok választása nincsen, az akár külföldre utazva ragad meg minden olyan lehetőséget, amely neki a jelenlegihez képest kicsit is kedvezőbb.

A jogvédők és a karitatív szervezetek roma migráció témában történő megnyilvánulásait illetően jelen írásban nem kívánok részletekbe bonyolódni. Az viszont tény, hogy Közép- és Kelet Európából a múlt század nagy kivándorlási hullámaiban a bűnözők is az elsők között álltak tovább. Így volt ez a második világháború után is, amikor hazánkban a páncélszekrények feltörése gyakorlatilag évekre megszűnt. Ennek oka az lehetett, hogy szinte az összes „mackós” külföldre távozott. 1956-ban a politikai és egyéb okból me-

¹³ Romák táborait érte támadás Nápoly mellett. [origo].hu, 2008. május 14.

nekülöket leszámítva az első hullámban szintén többnyire a bűnözők hagyták el az országot.

Az éves statisztikák alapján az elkövetett bűncselekmények száma az ilyen jellegű történelmi változásokat követő években jelentős mértékben visszaesett.¹⁴ Az tehát, hogy a migráns romák között bűnözők is találhatóak, megítélesem szerint egyáltalán nem cigány sajátosság.

A cigány kisebbség megítélését befolyásoló hazai deliktumok

Véleményem szerint végül a cigányok által 2006-ban elkövetett bűncselekmény: az olaszliszkai lincselés váltotta ki a többségi társadalomban azt a mélységű felháborodást, amely a politika, a média és a köznapis ember figyelmét is végképp országos szinten a romák és a bűnözés vélt és valós kapcsolataira helyezte. Mint az ismert, *Szögi Lajos* két kisebbik lányával a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Olaszliszkan áthajtva, a kocsijával majdnem elsodort egy elé lépő helyi roma kislányt. A tiszavasvári földrajz-biológia szakos tanár ezt észlelve megállt, hogy segítsen a kislánynak, aki az eset következtében nem sérült meg. A kislány hozzátartozói ennek ellenére az autót vezető tanárt a gépkocsijából kirángatták, és a gyermekei előtt halálra verték. Az eset nemcsak a cigánybűnözés fogalmát tette köznapivá, hanem napirendre került az 1990-ben eltörölt halálbüntetés visszaállítására irányuló esetleges társadalmi igény is.

Az olaszliszkai lincselés után pedig már nem volt megállás. Az egyes események hátterében húzódó etnikai jelleget fürkésző szemek pedig az utóbbi években már nem maradtak csukva, és egyre népszerűbbek a köznapis és bűnügyi témájú híreket a résztvevők származásának külön kihangsúlyozásával bemutató internetes hírportálok, nyomtatott sajtótermékek. Az online oldalak közül az egyre felkapottabb kuruc.info honlap még Cigánybűnözés nevű rovatot is indított, ebben a honlap szerkesztői által a napi hírözönből kiemelt és összegyűjtött, „cigányelkövetősnek” minősített hírekkel találkozhat az olvasó. A hazai politikai kínálatból a radikális jobboldal ragadta meg és tette programjává a bűnöző cigányság ellen irányuló nyílt küzdelmet. Ez a lépés, véleményem szerint, nagyban meg is alapozta a politikai irányzat népszerűségét, hiszen a Jobbik Magyarországért Párt 2010-ben saját erőből került be

¹⁴ Moldova György: *Bűn az élet...* Magvető Kiadó, Budapest, 1989, 257. o.

a parlamentbe. E politikai erő hívta életre a közben már jogerős bírósági határozattal felosztatott Magyar Gárdát, amely az ország több pontján (leginkább általuk etnikai jellegűnek ítélt konfliktusok színhelyein) tartott felvonulásokat.

A demonstrációk alatt tartott beszédek középpontjában pedig a cigányok által elkövetett norma- és jogsértések, valamint az ezzel szemben tenni nem akaró állam víziója állt. A köztudatban már egy olyan állam képe jelent meg, amelyben a lakosokat e mozgalomnak kell megvédenie a romáktól, mert a többség mástól úgysem számíthat segítségre. „Ezek szerint mégiscsak van cigánybűnözés?” – vetődhet fel a kérdés sokakban.

A mai napig össztársadalmi utóélete van a 2009 februárjában történő veszprémi késelés ügynek is. A „Cozma-ügyként” ismert bűncselekményben három férfi a veszprémi Patrióta lokálnál történt incidens során *Marian Cozma* román válogatott kézilabdázót, az MKB Veszprém KC kézilabdacsapat beállóját megölte, a Cozma segítségére siető klubtársai közül *Žarko Šešum* szerb válogatott kézilabdázót tetteg bántalmazta, míg *Ivan Pešić* horvát válogatott kézilabdázót vesén szúrta. A tragikusan végződő késeléses támadás elkövetői: *Raffael Sándor*, *Németh Győző* és *Sztojka Iván* roma származása és feltételezetten ugyanazon bűnözői csoporthoz tartozása egyből felkeltette a magyar közvélemény figyelmét.

A romák össztársadalmi megítélését napjainkban leginkább a 2012 júliusában történt pécsi emberölés befolyásolja. A híradásokból bárki naprakészen értesülhet az egykori rendőrségi pszichológus, *Bándy Kata* meggyilkolásáról. A 25 éves nő eltűnése után a családtagok és ismerősök különböző közösségi oldalakon, például a Facebookon kérték a lakosság segítségét, így az eset már ekkor az internetezők figyelmébe került. A fokozott segítőkészség ellenére viszont a tragédiát nem lehetett elkerülni: Bándy Kata holttestét napokkal később az otthonától pár száz méterre lévő bokros területen gyerekek találták meg. Már az elsődleges adatok alapján tudni lehetett, hogy a nőt megfojtották, halála előtt pedig bántalmazták, esetleg erőszakoskodtak is vele. A bűncselekmény elkövetésével gyanúsított *Péntek László* cigány származású, büntetett előéletű munkanélküli, aki tettét szexuális indíttatásból, ittasan, szintetikus drog hatása alatt követte el. A nyomozás folyamán nyilvánosságra került az a körülmény is, hogy Péntek Lászlónak a bűntény időpontjában egy korábbi szabálysértési ügye miatt börtönben kellett volna lennie. A rendszerváltozás előtt a területileg illetékes körzeti megbízott írásban előre értesült, hogy kinek kell börtönbe bevonulnia, és a rendőr munkájának szerves része volt, hogy már hajnalban ellenőrizze: az illető valóban eleget tett-e a

bevonulási köteleességének. Ha nem, akkor a rendőr útnak indította az illetőt, annak pedig, akit pedig nem talált a lakásán vagy az aktuális tartózkodási helyén, azonnal megkezdte a keresését.

A roma bűnelkövetők közéleti megítélése

Ha bárki azt gondolná, hogy Magyarországon a romák elleni előítéletesség ma csak a radikális jobboldal szimpatizánsai és szavazói körében van jelen, azt ki kell hogy ábrándítsam. Az Országos Kriminológiai Intézet kutatási megállapítása szerint: „*A magyar társadalom jelentős része úgy érzi, az ország bűnözési helyzete rossz, közbiztonsága romlik. Egyre többen gondolják azt is, hogy a bűnözés meghatározó eleme a »cigánybűnözés« [...] Felmérések szerint ma már a megkérdezettek nyolcvan százaléka táplál ellenérzéseket a cigányokkal szemben.*”¹⁵ A társadalmat ekkora mértékben feszítő jelenséget pedig már nem lehet a szőnyeg alá söpölni, e jelenséggel foglalkozni kell!

A téma viszont érzékeny, és nem bővelkedünk naprakész szakmai, mélyebb kutatásokon alapuló írásokban. A ma embere pedig gyors ismeretekhez akar jutni, így első körben legtöbbször a világhálót hívják segítségül. Az internetes keresésben a cigánybűnözés kulcsszóra a radikális honlapokon túl elsősorban a Wikipédia oldala jelenik meg. Utóbbi oldal igyekszik a tudományosság látszatát kelteni, de tudvalevő, hogy azt maguk a felhasználók szerkesztik, így a bejegyzésekből a szerzők sajátos gondolatiságán túl kevés elfogulatlan mondható információt tudunk beszerezni. De lehet-e egyáltalán bármilyen elfogultság nélkül nyilatkozni a témában? Legyen az ember roma vagy nem roma, az álláspontjában nem osztozók mindenképpen valamelyik oldalra húzással gyanúsíthatják meg. A roma kisebbséget érintő konfliktusok dolgában idáig mélyültek a társadalmi törésvonalak.

Létezik-e „cigánybűnözés”?

Jelen írás szerzője igyekszik a valóság talaján mozogni, és ideák helyett a tudomány szempontjából megközelíteni a kérdést: végül is létezik-e cigánybűnözés? A választ a szóösszetétel előéletének ismerete, a fogalom tartalmi ki-

¹⁵ Állásfoglalás a magyarországi bűnözési helyzetről, az elkövetők etnikai hovatartozásának nyilvántartásáról és a „cigánybűnözésről”. OKRI, Budapest, 2009, <http://www.okri.hu/content/blogcategory/26/52/>

fejtése és a kriminalisztika szakterülete felől történő vizsgálat együttesen adhatja meg. „A cigánybűnözés fogalmkörébe tartozik egyrészt a cigányok által elkövetett bűncselekmények összessége, másrészt azok a bűncselekmény típusok, amelyeket főképp cigányok követnek el.”¹⁶ Ez a definíció megítélés szerint akár helytálló is lehetne, mivel például a kiskorú-bűnözés fogalmán is a tizenhét évesnél fiatalabb személyek által megvalósított vagy az életkori sajátosságai miatt rájuk jellemző deliktumok megvalósítását értjük. De véleményem szerint az élet ezt a definíciót már meghaladta. A globalizáció a bűnöző cigányokat is elérte, ezért már nem helyénvaló az államszocializmus idején még a bűnfelderítésben sikeresen használt „cigánybűnözés” különbségtétel. A mai világban a bűnöző az bűnöző: a bűnelkövetőnek csak a tudása, lehetőségei és a felkészültsége határozza meg, hogy például piaci zsebtolvajlásból vagy áfacsalásból él.

De a két kriminalisztikai „vonal” mint kifejezés közötti párhuzam megvonnásával próbáljuk a fogalmak utóélete közötti különbségeket is megvonni! Különbségeket, amelyek mára értelmezési és jogi gátjai is a cigánybűnözés fogalom kriminalisztikai használatának. A fiatalkori bűnözés kapcsán beszélünk-e kollektíven arról, hogy a fiatalok mind bűnözők? A szintén nagy médiafigyelemmel kísért és a közpolitikai szereplők által elkövetett ingatlanpanama-botrány kapcsán beszélünk-e kollektíven „politikus-bűnözésről”? De még tovább viszem e gondolatmenetet: a nem roma bűnelkövetők kapcsán előre ítélkezve beszélhetünk-e „magyarbűnözésről”? Bár voltak, akik ez utóbbi fogalmat a cigánybűnözés szóösszetétel ellensúlyozása érdekében szintén bedobták a köztudatba, véleményem szerint utóbbi kérdéseimet mégsem szükséges megválaszolni. A cigánybűnözés szóösszetétel kapcsán viszont már kollektív vélemény születik, holott a fogalom megalkotása semmiben sem tér el a korábbi szóösszetételekétől.

Ezzel persze korántsem azt kívánom mondani, hogy nincsenek roma bűnelkövetők, vagy hogy a társadalmunk cigány származású rétegeiben nem jelentős probléma az áldozattá vagy bűnelkövetővé válás. Sőt, az egyes népcsoportok egyedi jellemzői (szokások, habitus, szociokulturális környezet) ismereteinek a bűnfelderítésben bizony fontos szerepet kell tulajdonítani. De nem kezelhetjük azonos szinten a kriminalisztika módszereit és egy egész népcsoportot negatívan megbélyegző stigmát!

¹⁶ A hosszú távú roma társadalom- és kisebbségpolitikai stratégia irányelvei. Cigány Tárcaközi Bizottság, 2001, <http://www.nemzetisegek.hu/etnonet/romastrat.htm>

Már az államszocialista rendszer idején folytatott kriminalisztikai vizsgálatok rámutattak, hogy a cigányságnak tulajdonított deliktumok a lesüllyedt társadalmi szinten élők és/vagy a társadalmi normákat életvitelük szerint kevésbé magukénak érzők bűnözése. Számtalanszor ismételt az adat: Magyarországon a cigányság túlnyomó többsége mélyszegénységben él. A szegénységi bűnözés Magyarországon az államszocialista rendszer gazdasági összeomlása előtti évektől kezdett emelkedni. A rendszerváltozással a romák életminősége, egy kis túlzással, évtizedeket zuhant vissza. E gazdasági ellehetetlenülés mellett a roma népcsoportra jellemző magatartási és életviteli jellemzők hagyományosan eltérnek az átlagostól. Ezeket a mindenki által elismert adatokat kiragadva lehetne áltudományos következtetéseket levonni, de ez a konklúzió nem felelne meg a valóságnak.

Először is elgondolkodtató, hogy a szándékos bűnelkövetők közül egyáltalán ki lehetne az, aki a többségi társadalom értékrendjét valóban magáénak érzi. Származástól független körülmény, hogy kevésbé szegi meg a jogszabályokat az az ember, aki a mindenkori szocializációs értékeket sajátjának tekint. E tétel figyelembevételével felvetődhet a kérdés: a roma bűnözők mi-
ben is különböznek a nem cigány bűnelkövetőktől? A válasz az egyes bűncselekménytípusokban és az elkövetés módszereiben rejlik. De legyen számunkra világos: a bűnelkövetés nem a külső, öröklött fizikai jellemzőkön, rasszjegyeken múlik, hanem sokkal inkább a szubkulturális környezetben. Ezért kijelenthetjük: a cigányok által elkövetett bűncselekmények nem fajji eredetűek, sokkal inkább a szocializáció hiánya és a mélyszegénység generálja őket.

A cigánynak vélt bűnelkövetőkhöz leggyakrabban társított deliktumok

E társadalmi rétegre jellemző bűnelkövetések napjainkban:

- a vagyon elleni deliktumok közül a kisebb értékre elkövetett lopások, betöréses, besurranásos lopások, a kifosztás (markecolás), a színesfémlopások és a rablások bizonyos típusai;
- az uzsora-bűncselekmények és azzal párhuzamosan megjelenő egyéb deliktumok (személyi szabadság megsértése, kényszerítés, testi sértések, az „élősködő jellegű bűncselekmények”: idős, magát megvédeni nem képes, beteg személyek kihasználása, „csicskáztatás”);

- a prostitúciós tevékenységgel kapcsolatosan megvalósuló bűncselekmények (személyi szabadság megsértése, kényszerítés, testi sértések, kerítés bűncselekmény);
- a kábítószerhez köthető bűncselekmények (fogyasztó, megszerző és átadó minőségben).

A bűncselekményekre tehát jellemző, hogy az elkövető általában gyors és könnyű haszonszerzésre törekszik, vagy környezetéből valamilyen „bódult állapot” elérésével igyekszik szabadulni. De nem áll távol e társadalmi rétegtől a garázda jellegű cselekmények elkövetése sem, mivel személyes konfliktusokat gyakran tettelegességgel igyekeznek megoldani.

Orvosi szakvélemények igazolják, hogy a kedvezőtlen szubkulturális körülmények között nevelkedők személyisége általában kiforrotlanabb, szociális-érzelmi fejlődésük többnyire egyenetlenebb a szerencsésebb élethelyzetben élő társaikénál. Az érzelmi és életvitelbeli különbözőségek miatt e személyek a velük azonos szinten élő családi körön kívül nehezen alakítanak ki tartós érzelmi kapcsolatokat, azaz térben szegregálódnak. Ezek a negatív folyamatok hozzák magukkal, hogy a kedvezőtlen szociokulturális közegben nevelkedők morális és etikai főkrendszere a többségéhez képest gyakran lazább, és könnyebb sorsú társaiknál jobban hajlamosak érzelmi, hangulati labilitásra. Az éretlen, gyakran indulatkezelési nehézségekkel küszködő egyének napjainkban csak a nevelőotthonokban vagy a büntetés-végrehajtási intézményekben (ugyanis itt kötelező) részesülnek pszichiátriai, többségében gyógyszeres kezelésben.

A kedvezőtlen szubkulturális környezetből kikerülő bűnelkövetők tisztában vannak a társadalmi szabályokkal és azok megszegésének következményeivel, de életszemléletük mégis megkönnyítheti az egyes bűncselekmények elkövetését: leginkább a napi megélhetést elősegítő, vagyon elleni deliktumok megvalósulását. Az eljárás alá vont személyek utólag már többnyire reálisan tekintenek vissza tetteikre, beszámolóikban gyakran szerepel, hogy egy testi sértés elkövetésekor mérgesek voltak, és csak az első dühük vezetett a másik fél bántalmazásához.

A pszichiátriai jellegű gyógyszeres kezelés kapcsán felirt nyugtatók, idegstimuláló készítmények rendszertelen vagy esetenként az előírtnál nagyobb adagban történő szedése (ha valakinek az életvitele dezorganizált, miért pont az orvosi utasításokat követné önszántából!) a napi életvitel, a szükséges kontrollok hiányában könnyen válhat a hétköznapiakból ezúton történő „meneküléssé”, ami az illegális drogok irányába történő első lépésnek is tekinthető.

tó. A kábítószerek beszerzése pedig pénzbe kerül, arra „elő kell teremteni” az anyagi forrásokat. Ez pedig csak tovább generálja a prostitúcióval és a vagyon elleni bűnözéssel összefüggő tevékenységeket. A kedvezőtlen szociokulturális közegben így ördögi kör alakulhat ki, amikor is a mélyszegénység és a bűnözés is újratermeli önmagát. A romák többsége mélyszegénységben él, ez tény. Ezért is feltételezik többen is, hogy a kevésbé szerencsés szubkulturális környezetből kikerülő bűnelkövetők többnyire roma származásúak.

Napjainkban a cigány kultúrkörben elérhető zenékben, de akár írásokban is ábrázolt roma életvitel, hétköznapi látásmód pedig továbbra sem segít megelőzni a többségi társadalom általánosítását, miszerint a kedvezőtlen szociokulturális közegben élők bűnözése nem más, mint a „cigánybűnözés”. Az úgynevezett mulatós zene felszínes mondanivalóján túl egyes mesékben, cigánynyelv- (lovári) könyvben is jól érzékelhető a nyomorban élő, kolduló, akár italozó életmódot folytató cigány emberek képe. E történetekben, nyelvelvelekben a romák nem a többségi társadalom által értéknek tartott (akár fizikai) munkával, hanem különböző „furfangokkal” igyekeznek megkönnyíteni, jobbá tenni az életüket.¹⁷

Természetesen a magyar népmesék hősei sem attól lettek történetek főszereplői, hogy életük végéig, nap nap után keményen dolgoztak. A magyar népmesékben a legkisebb fiúra is igaz, hogy testvéreivel ellentétben nem örökölt, ezért világgá kell mennie, szerencsét kell próbálnia. Nem vitatkozom azzal az állásponttal sem, miszerint a tankönyvnek szánt könyvekben mindig az uralkodó politikai álláspontot kell ábrázolni, ezért a cigány tankönyvek talán mégsem különböznek annyira a többitől. De észre kell vennünk azt is, a magyar társadalom a cigány kultúrkör mesefiguráit és azokon keresztül Magyarország kisebbségeit olyanak szeretné látni, akik mind a közösség javát szolgálják és mindenféle közteherből erőn felül kiveszik a részüket. A rendszerváltozás utáni évtizedekben hazánkban az élet perifériájára szoruló romák e kívánalomnak egyre kevésbé tudnak megfelelni, egyes deliktumok vonatkozásában valóban magas a romának vélt bűnelkövetők száma. A társadalom tagjainak elvárása és a valóság viszonya egyre inkább negatív irányba mozdul el, ezáltal (a közélet hathatós közreműködésével) pedig a többségi társadalom valamennyi romára általánosítva arra a következtetésre jut, hogy minden cigány kollektíven bűnöző, de minimum hajlamos a bűnelkövetésre.

Holott bőven vannak olyan bűncselekménytípusok is, amelyekben egyáltalán nem felülreprezentáltak a cigány származásúnak vélt bűnelkövetők. Ez

¹⁷ Choli Daróczi József – Feyér Levente: Zhanes romanes? Cigány nyelvkönyv. Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége, Budapest, 1988

utóbbi csoportba tartoznak az úgynevezett „fehérgalléros bűnözők” (felvilági bűnözők) által megvalósított jogsértések, például a gazdasági bűncselekmények nagy része. Ezekhez az elkövetőknek bizonyos plusz „szakértelemre” és olyan társadalmi helyzetre van szükségük, amely lehetővé teszi a bűncselekmény végrehajtását. Hogy gyakorlati példával is megvilágítsuk a gondolatmenetet: kevés mélyszegénységben élő adócsalóval vagy hűtlen kezelés bűncselekményt megvalósító személlyel találkozhatunk, de annál több rézkábel eltulajdonító gyanúsított kerül ki a nincstelen bűnelkövetők tömegéből.

Az átlagembert pedig többségében nem a nagyobb anyagi kárt okozó bűnelkövetések, hanem inkább a személyes környezetükben megvalósuló, akár a társadalomra kevésbé veszélyesnek tekinthető jogsértések zavarják. Nagyobb a felháborodás a szomszéd vaskapujának ellopása esetén, mint az újságban olvasott milliós brókerbotrány hallatán. A kisebb súlyú bűnelkövetések pedig többségében könnyebben felderíthetők, így a büntetőjogi felelősségre vonás hamarabb alkalmazható. A növekvő mélyszegénység és a hátrányos helyzet pedig magával hozza egy bizonyos társadalmi réteg bűnözését. Olyan bűnöző generációk alakultak ki, amelyeket az életkörülményeikben tapasztalható pozitív változások ki is emelhetnek abból a szubkulturális körből, amelyben korábban éltek. Az anyagi jólét viszont nem szorítja vissza e csoportok bűnözését, az számukra továbbra is a megélhetés egyetlen formája marad.

Megítélésem szerint a generációkon keresztül bűnözői életmódot folytató családok egyre erősödő társadalmi feszültséget generálnak, ezért nem túlzás kijelenteni: Magyarországon új biztonságpolitikai nehézséggel állunk szemben. De lehet-e csak a cigányok számlájára írni ezt az életformát? Álláspontom szerint aligha. Mindannyian ismerünk becsületesen dolgozó cigány embereket, így felelőtlenség lenne az egész roma társadalom felett pálcát törni. Nem lehet minden társadalmi nehézségért és problémáért csak ezt a népcsoportot bűnbaknak kikiáltani.

Ki a cigány ma Magyarországon?¹⁸

Tagadhatatlan, hogy egyes bűncselekménytípusok elkövetése tekintetében valóban magasan reprezentáltak a romának vélt bűnelkövetők, de – ki is a cigány ma Magyarországon? A jelenlegi magyarországi jogi szabályozás alapján az tekinthető egy etnikai csoport tagjának, így például cigánynak, aki szá-

¹⁸ A helyes válasz: Aki annak mondja magát!

bad választásából annak vallja magát. „*Valamely nemzetiséghez való tartozás kinyilvánítása az egyén kizárólagos és elidegeníthetetlen joga. A nemzetiséghez való tartozás kérdésében nyilatkozatra senki sem kötelezhető...*”¹⁹ Ezen elv alkalmazása viszont megtévesztő lehet, és nagymértékben megnehezíti minden a roma kisebbséget érintő átfogóbb vizsgálatot. Már az ilyen témájú kutatás kezdeténél fel kell tenni a kérdést: kiket és milyen alapon tekintünk cigánynak?

Az akadémiai társadalomtudomány előítélet-mentes, elfogulatlan és tárgyilagos álláspontja szerint a magyarországi jogi háttér figyelembevételével e kérdésről nem is lenne célszerű vitát folytatni. De a romákat érintő kutatásokban és a nem tudományos jellegű nyilatkozatokban is egyre többen mutatnak rá azokra a külső ismertetőjelekre, amelyek által a cigány lakosság a magyar társadalmon belül megkülönböztethetővé válik. A többségi lakosság körében régóta fellelhető az a nézet, miszerint a cigányokat a látható „rasszjegyeik” is felismerhetővé teszik, tehát véleményük szerint a romák Magyarországon „látható kisebbséget” alkotnak.

Ez utóbbi megközelítés alapján „*cigány az, akit a nem cigány környezet – különböző ismérvek (például életmód, antropológiai jelleg) alapján – cigánynak tart*”²⁰. De valóban kizárólag a nem cigány közvélemény döntése alapján meghatározható, hogy valaki cigány vagy sem? A romák részéről ez utóbbi definíció, véleményem szerint, joggal a megkülönböztetés érzetét keltheti. Vitára adhat okot az körülmény is, hogy a többségi társadalom tagjai az elmúlt évszázadokban számos hozzájuk sodródó romával kötöttek házasságot. Ez a ma is élő asszimilációs folyamat természetesen a cigányság irányába is megfigyelhető, mivel ők is sok nem romát fogadtak be maguk közé. A problémát bonyolítja, hogy a közvélemény többsége eltérő módon tartja számon a hovatartozás kérdését az asszimilálódott emberek esetében. A cigányok, cigány közösségek esetében akár a tudatos párválasztás része is lehet, hogy az utódok jobb boldogulása érdekében világos bőrű és lehetőleg szőke nőt, ritkábban férfit fogad be a nagyobb család.

Álláspontom alapján tehát „cigánybűnözés”, mint ahogy azt a mai közbeszéd használja: nem létezik. Korábban e szóösszetételen kizárólag a cigányok által elkövetett bűncselekményeket lehetett érteni. A közbeszédet azonban nem tudjuk megváltoztatni, ezért magát a „cigánybűnözés” szót kell törölni a szótárból és helyette mindig: cigány személy(-ek) által elkövetett bűncsele-

¹⁹ 2011. évi CLXXIX. törvény a nemzetiségek jogairól 11. § (1)–(2) bek.

²⁰ Kocsis Károly – Kovács Zoltán: A cigány népesség társadalomföldrajza. A cigányok Magyarországon. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 2001, 13. o.

ménnyről kell beszélni. Azok az elkövetési sajátosságok (kriminalisztikai jellemzők) pedig, amelyekre korábban a hatóságok hivatkoztak, részben idejétmúltak, és már csak múltbeli történeti adalékok. A globalizációval a még meglévő elemek is eltűnnek, ezért ezek kiemelése jelentős mértékben már nem segíti a bűnügyi felderítést, azonosítást.

A cigányok által elkövetett bűncselekmények számának növekedése, álláspontom szerint, nem jár rendkívüli helyzetet teremtő biztonsági kockázattal. Társadalompolitikai biztonsági kockázattal a szegénységi bűnözés növekedése jár. A cigányok által elkövetett bűncselekmények ennek a részei. A rendszerre, a fennálló társadalmi rendre az elszegényedők és a nyomorban élők egyre nagyobb tömege és egy esetleges éhséglázadás jelent igazi biztonsági kockázatot. Ez azonban már nem rendőri (közrend és közbiztonság) kérdés, hanem a politikai döntéshozók problémája.

Összegzés

Mivel az identitását mindenki maga választja, bármilyen etnikai alapú kriminalisztikai megkülönböztetés nemcsak jogszabályellenes, de tudománytalan is lenne. Származásra való tekintet nélkül az egyes társadalmi rétegek, szubkultúrák bűnözése ellen viszont csak azok alapos ismeretével lehet fellépni. A kedvezőtlen szociokulturális közegben élők vagy a többségi társadalom által romának vélt személyek bűnelkövetését mint új biztonságpolitikai nehézséget fel kell ismerni és névvel kell illetni. De mivel már maga a „cigánybűnözés” kifejezés valamennyi romára nézve erősen diszkriminatív és általánosító, mára főleg a hátrányos helyzetű emberekre jellemző bűnelkövetést egyéb elnevezéssel lenne szükséges illetni. Véleményem szerint a cigánybűnözés szóösszetételt helyettesítő egyéb kifejezés is csupán a rendőri szakmára jellemző zsargonja lehetne annak a jelenségnek, amelynek politikai eszközként a köznyelvben egyáltalán nincsen keresnivalója.

Magát a „cigánybűnözés” kifejezést tehát a békés társadalmi együttélés akadályának tekintem ugyan, de azt magam is beismerem, hogy a roma származású emberek megélhetési vagy szervezett jellegű bűnözéséhez vezető problémái súlyosak és nem megoldottak. A helyzet pedig az elmúlt két évtizedben sokat romlott, és a valóságról igenis beszélni kell: a fokozódó feszültség és félelem légkörében az etnikai indulat mérhetően kölcsönösen növekszik. Meggyőződésem, hogy a problémakör hazai kezelését nem a származáson alapuló társadalmi ütközések jelentik. A megváltozott nemzet-

közi és hazai viszonyok között az is megfigyelhető, hogy a társadalmi problémák a XXI. század kezdetére már biztonságpolitikai szintre emelkedtek. Ezek a korábban is létező biztonsági feladatok pedig a világban egyre intenzívebb és közvetlenebb fenyegetést jelentenek.